

PILOTBOLIGER HEIMIGARDÅSEN

MULIGHETSSTUDIE

DESEMBER '08

PILOTBOLIGER I HEIMIGARDÅSEN, VINJE
MULIGHETSSTUDIE, NOVEMBER 2008

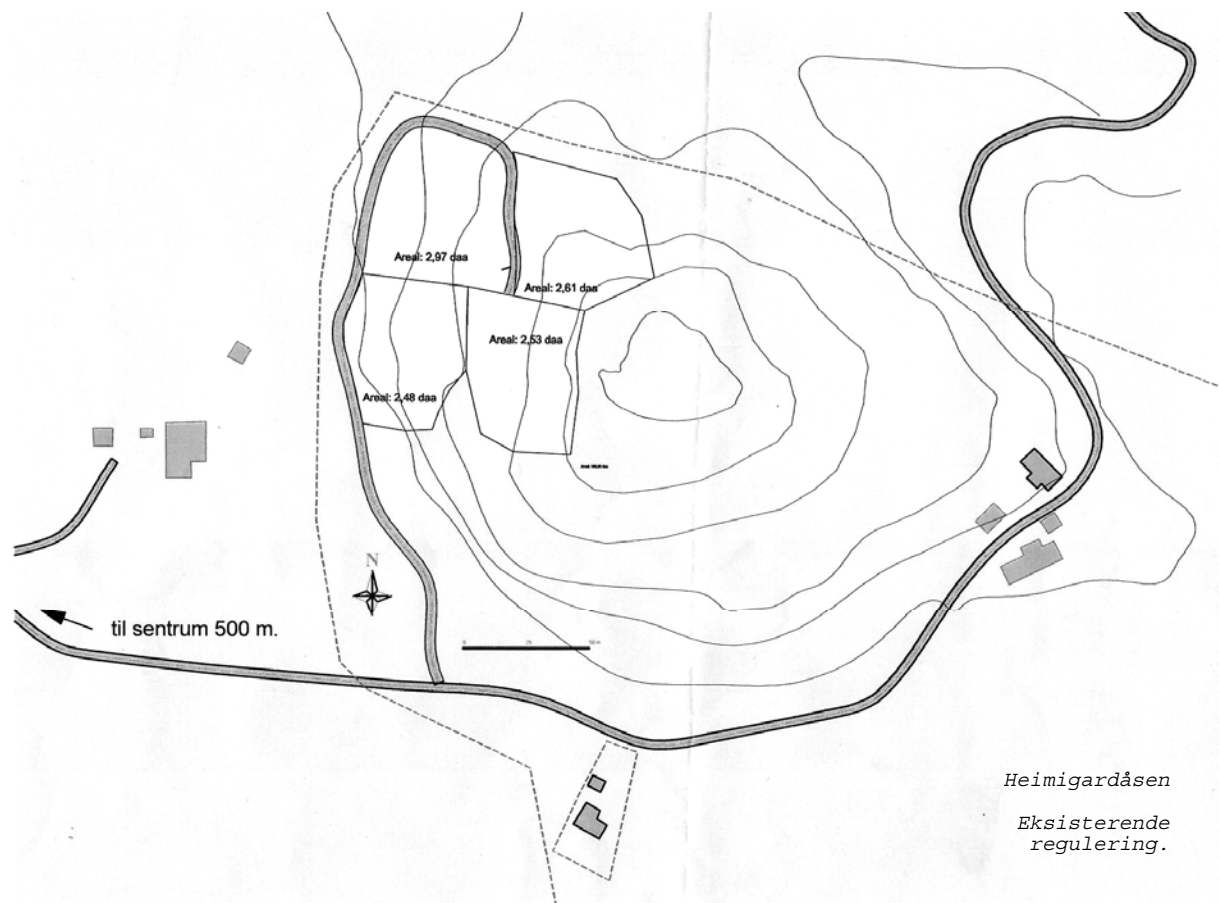
ANALYSE/ REDEGJØRELSE FOR METODER OG ARKITEKTONISKE VALG

- ny bruk, reformulering og revitalisering av den lokale bygningsarven

UTGANGSPUNKT

Utgangspunktet for prosjekteringsoppgaven er todelt;

- 1) Å søke nye arkitektoniske svar gjennom en moderne reformulering av den lokale byggetradisjonen/ arkitektoniske dialekter
- 2) Prosjekttere pilotbolig som redskap i kommunens arbeid med til- / fraflyttingsproblematikk

MÅLET MED UNDERSØKELSEN/ REDEGJØRELSEN

Målet med denne undersøkelsen/ redegjørelsen er i hovedsak todelt:

- 1) Å oppnå forståelse for den situasjonen/ kontekst prosjektet skal stå i.
- 2) Å skape et grunnlag for videreutvikling og fortolkning av en lokal byggetradisjon.

Det er viktig å understreke at vi ikke ser det som vår oppgave å bevare, men derimot videreutvikle bygningsarven. Dette krever en grad av subjektiv analyse. Vi gjør derfor også et bevist valg/ avgrensning mtp hva vi definerer som de viktigste elementene i den lokale tradisjonen.

METODE

Som nevnt krever den valgte tilnærmingen til oppgaven en grad av subjektiv analyse.

Subjektiv på den måte at vi selv velger hvilke elementer vi ser som viktige for å beskrive en tradisjon. Samtidig vil det i en reformulering og videreutvikling av tradisjonelle konsepter/ teknikker fram til et moderne svar gis rom for tolkning. Vi har allikevel etter beste evne søkt å favne bredt, og samtidig argumentere for valg av elementer og deres moderne svar/ muligheter.

VIKTIGE ELEMENTER

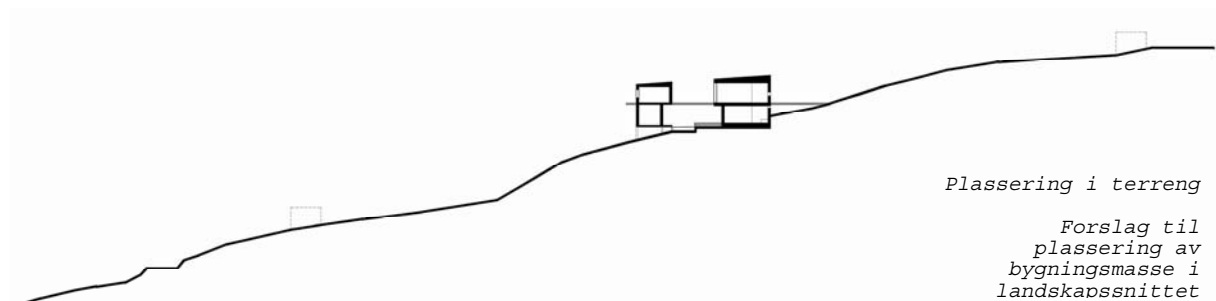
- Plassering i landskapet/ bruk av landskapsrommet
- Tundannelser
- Sosial struktur
- Konstruksjon
- Materialer
- Fundamentering/ møte med terreng
- Takvinkler
- Ornamentikk/ utsmykning
- Bærekraft
- Universell utforming

PLASSERING I, OG BRUK AV LANDSKAPSROMMET

Det som bygges i området i dag skiller seg ikke nevneverdig fra andre tettsteder i resten av landet. Størsteparten av det som bygges i dag er levert som typehus regulert inn i eneboligområder, ofte uten større krav til terrengetilpassning.

Sett i et lengre historisk perspektiv har plasseringen av husene i landskapsrommet vært et resultat av jordbruk, husdyrhold, sesongbruk og topografi.

I motsetning til dagens tomteregulering for eneboliger som først og fremst kan leses i plan, ble de tradisjonelle gårdsbrukene organisert i et landskapssnitt. Bonden var allsidig og sesongbevisst mtp å utnytte de tilgjengelige ressursene. Bruket strakte seg ofte i et snitt helt fra dalbunn til fjeltopp - fra dyrket mark til seter. Selve bolig-tunet ble oftest lagt et stykke opp i det skrånede terrenget. Dette landskapssnittet har vi her vi ønsket å videreutvikle i de lange, smale tomteparsellen som en tolkning av det store landskapssnittet i en mindre skala. En slik deling av tomtene gir større muligheter mht utnyttelse av tomtearealet.

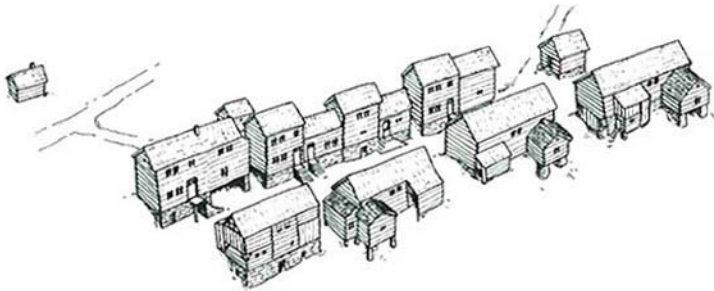
TUNDANNELSER

Den typiske tundannelsen i regionen (Telemark) er rekketun. Denne tunformen finner vi også som dominerende tunform på vestlandet (Voss) og Troms (langs kysten) og i noen tilfeller Nordmøre. Typisk for rekketunet er innhus og uthus lagt i hver sin rekke omkring bygdeveien som går rett gjennom tunet. I sør Omfattet rekkehusbebyggelsen Vest-Agder, deler av Aust-Agder og Telemark. Til forskjell fra det vestnorske og nordnorske rekketunet var det i den sørlige regionen mest vanlig med " einbølte gårder" dvs at hvert bruk hadde gårdene for seg.

I den videre bearbeidelsen av tunet inn prosjektet har vi valgt å legge vekt på det vi ser som sentrale elementer i den lokale tunformen:

- Innhus og uthus ligger i rekke på hver sin side av tunet. Innhuset er plassert på den høyeste delen av tomta.
- "Bygdeveien" går rett gjennom tunet.
- Rekketunet i denne regionen omfatter tradisjonelt såkalte einbølte gårder. Når vi nå allikevel også har lagt naboene (ettersom vi prosjektere fire enheter) som en rekke er dette gjort med pauser/ mellomrom mellom de individuelle boligenhetene/ minibrukene. Når vi velger å organisere nabotomtene i rekke, er dette først og fremst for

å kunne gi alle tomtene en like god plassering og like muligheter til å disponere en større del av terrengsnittet/ landskapsrommet.

Rekketun

Eksempel som viser grunnstrukturen veldig tydelig - fordeling mellom inn- og uthus, og hvor dynamisk det er i forhold til etappevis utbygging.

SOSIAL STRUKTUR

Hvis man skal gjøre en rask analyse av den lokale byggetradisjonens sosiale struktur

kan denne for enkelthets skyld deles i to:

- 1) Bosettingsmønster
- 2) Boligtunets sosiale organisering.

Vi skal her først og fremst gjøre rede for det stedstypiske boligtunets sosiale organisering, og hvordan vi ser for oss at dette kan videreføres i en moderne kontekst.

De viktigste elementene, slik vi ser det, som i sum skaper boligtunets sosiale struktur er, *loftet buret, hovedhuset, tunet og veien*.

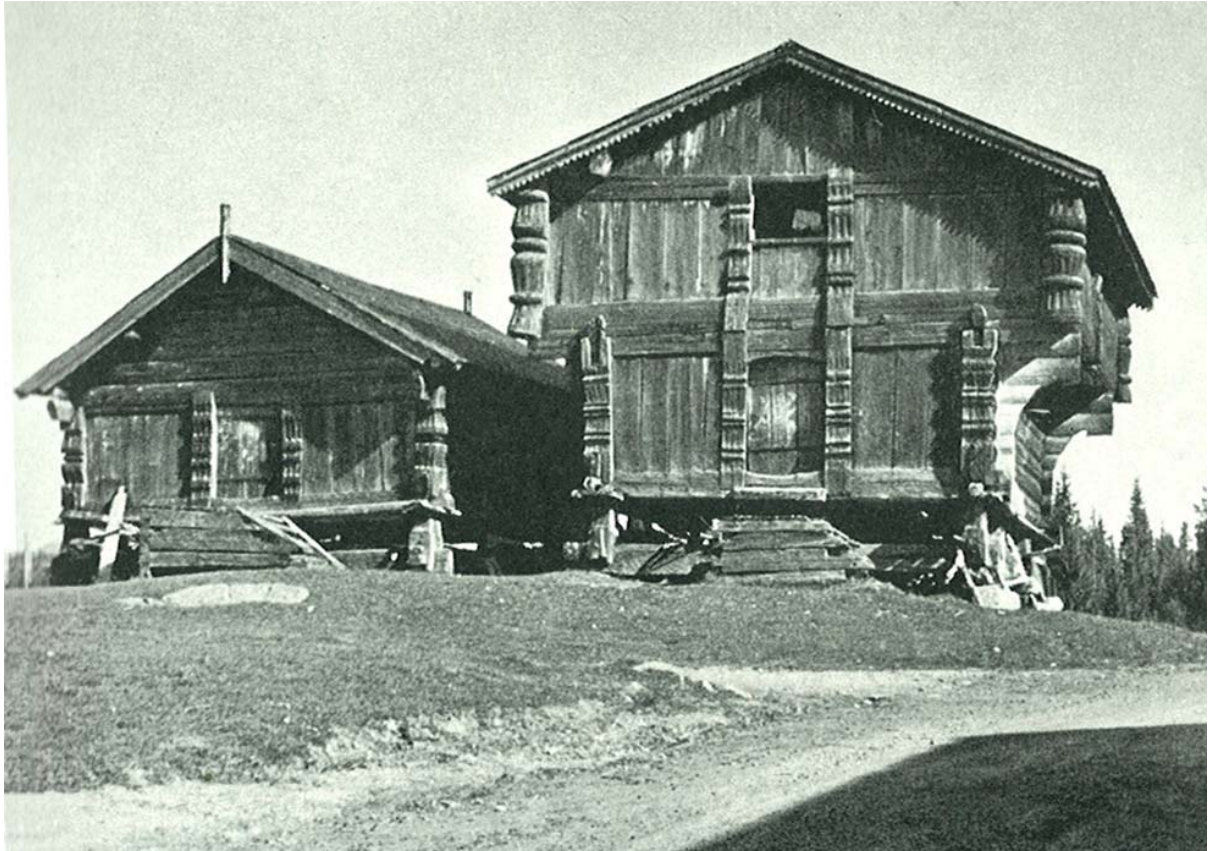
Veien gjennom tunet er boligens sosiale forbindelse til omverdenen. Dette er en halvoffentlig sone som innbyr til kontakt, men samtidig fordrer en mulighet for skjerming. Utformingen og bruken av veien må sees i sammenheng med tunet. Vi ser for oss at adkomstveien knytter seg til et system av gangstier som fører ut i landskapet på alle kanter. Her er det viktig å tenke på barna, deres ønsker og behov. Ettersom avstand til skole og barnehage er relativt kort er det fornuftig å legge godt til rette for fotgjengertrafikk.

Tunet er en sosial møteplass, og står som et sentralt bindeledd mellom veien og boligen. Her er det rom for tilfeldige samtaler med naboen eller planlagte sosiale sammenkomster.

Tunet fungerer som en viktig utvidelse av innerrommenes funksjoner. Her er det rom for arbeid, lek osv. Tunet og dets bruk står i klar sammenheng med en årstidssyklus.

Hovedhuset dekker primærfunksjoner som sove, spise, vaske seg med mer. Etterhvert har hovedhuset tatt opp i seg funksjoner som eldhus og badstu hadde tidligere. Hovedhuset med sin tradisjonelle svalgang, finstue osv er tilpasset en årstidssyklus og varierende plassbehov.

Stabburet eller "buret" står som et sentralt element i byggetradisjonen. Selv om dagens husstander i varierende grad vil ha behov for er eget rom for lagring av kjøtt vil buret kunne gjøre nytte til ulik lagring eller andre aktiviteter som knytter seg til tunet. Det viste skisseprosjekt beskriver en maks utnyttelse der også Stabburet ert i to etasjer. Vi ser allikevel for oss at det vil være mest aktuelt med stabbur i en etasje - dette også for å oppnå en bedre utsikt fra hovedhuset.

Loftet har ved flere anledninger blitt beskrevet som Telebondens stolthet. Her oppbevarte bonden de fineste eiendelene. Loftet ble bygget i to etasjer med lagring av de fineste eiendeler i første etasje og soveplass til tjenestejenta på loftlemen. Loftet hadde også en rituell betydning (her skulle bla bruden pyntes) samtidig som det ofte ble brukt som festlokale. At telebonden var stolt av loftet sitt er ikke vanskelig å forestille seg når man ser de flotte utskjæringene som preger loftene. I en moderne videreføring av loftstradisjonen vil loftsbygget i tillegg til lagring kunne har rollen som hybel, gjesterom, arbeidsrom, finstue osv. Loftet fyller med andre ord mange av de behovene man måtte ha, men kanskje ikke finner plass / eller råd til i hovedhuset. Loftet og dets mange bruksmuligheter er , slik vi ser det, et av de klart viktigste elementene som preger byggetradisjonen i Telemark. Det er på mange måter denne bygningskroppen som skaper den nødvendige sosiale dynamikken i tunet.

KONSTRUKSJON

Den tradisjonelle konstruksjonen i området har vært laftet tømmer. Sett i et moderne utviklingsperspektiv vil det være viktig å se nokså vidt i en reformulering av denne konstruksjonen for å kunne komme frem til en løsning som også er tilfredsstillende med tanke på f.eks. energi og varmetap. Det har derfor vært viktig for oss å fokusere på egenskapene til laftekonstruksjonen fremfor å etterligne den. Følgende egenskaper ser vi som et viktig grunnlag for et moderne svar til den tradisjonelle laftekonstruksjonen;

- 1) Heltre konstruksjon
- 2) Mulig å prefabrikkere
- 3) Mulighet for fresing/ fester/ låser/ treplugger

Andre viktige områder mtp konstruksjon vil være tak og fundament. Disse kommer vi tilbake til i egne avsnitt.

MATERIALER

De lokale materialene som tradisjonelt sett har vært brukt i denne regionen er i all hovedsak tre, foruten noe stein - da oftest i tørrmurte fundamenter.

Vi ønsker i størst mulig grad å bruke de samme materialene, og så langt det er mulig lokale materialer. Dette avhenger selvfølgelig også av faktorer som pris og kvalitet, men i utgangspunktet ønsker vi en bruk av lokale råvarer og videreforedling da dette er gunstig også sett i et bærekraftsperspektiv.

FUNDAMENTERING/ MØTE MED TERRENG

Dette er etter vår mening kanskje det punktet hvor det oftest gjøres feil i en byggeprosess. Det er også her det vanskeligst å rette opp feilen i etterkant.

Den tradisjonelle byggeskikken i Telemark er et godt eksempel på at man trår varsomt og med lette ben i et vakkert landskap. Byggekroppene plasserer hensynsfullt i landskapet. Denne tradisjonen står i en sterk kontrast til storparten av dagen byggeprosjekter der man sprenger og former landskapet slik at det skal passe den bygningen som er tenkt i etterkant.

Den tradisjonelle tilnærmingen til fundamenter i Telemark har vært å sette husene på søyler. Dette har flere fordeler;

- det tilpasser seg lett et varierende og skrånende terreng.

- det gir minimale inngrep i landskapet.
- det gjør det enklere å raskt flytte og sette opp bygninger.

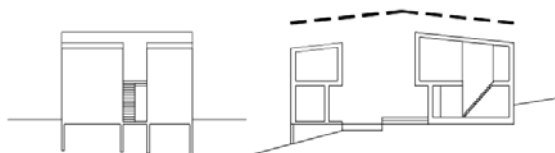
Når man ikke har satt bygningene på søyler har man gjort bruk av tørrmurte fundamenter i stein. Her er det oftest snakk om hovedhuset på gården.

Vi ønsker en nokså direkte videreføring av tradisjonell fundamentering i det videre skisseprosjektet. Målsetningen er å minimere terrenginngrepene på tomten, samtidig ser vi også at en punktfundamentering på søyler vil være mer gunstig enn alternativet som innebærer sprengning, masseforflytting og støping av betongsåle.

TAKVINKLER

Den tradisjonelle takformen i Telemark er saltak med ca 27 graders vinkel. Bakgrunnen for dette er kombinasjonen av nedbørsmengder og de tradisjonelle byggeteknikker som har utviklet seg i området over tid. Det var faste regler for hvordan man beregnet takvinkler ulike steder i landet. På vestlandet var det tradisjon for brattere takvinkler, opp til 34 grader, mens det i Gudbrandsdalen og deler av Østlandet vanligvis var noe slakere vinkler, helt ned til 22 grader.

De ulike tradisjonene har etter hvert fått fotfeste i bevisstheten til folk flest og kommunene rundt omkring i landet har laget standarder for takvinkler i reguleringsbestemmelsene for ny bolig- og fritidsbebyggelse. Utgangspunktet er ønske om å verne om kulturarven og betydningen den har for kulturlandskapet. Selv om dette har bidratt til mer homogen bebyggelse enkelte steder, håndheves slike bestemmelser ofte uten hensyn til bygningsvolum, materialbruk og arkitektonisk tilnærming til omgivelsene. I vårt forslag til bebyggelse i Heimigardåsen har vi valgt å fokusere på andre ting enn tradisjonelle takvinkler som et middel for å knytte forbindelser til kulturlandskapet. Samtidig ønsker vi å gi pilotprosjektet en moderne fremtoning for å appellere til den gruppen mennesker som allerede har meldt interesse for å flytte til Vest-Telemark, og dermed

Alternativ 1

Pulttak 7 grader med fall mot terreng på to sider.

Alternativ 2

Pulttak 7 grader med fall mot terreng på tre sider.

frigjøre prosjektet noe fra en direkte referanse til byggetradisjonen som et saltak på 27 grader gir. Det er viktig at bygningene blir godt lesbare i landskapet på samme måte som inn- og uthusene i de tradisjonelle rekketunene alltid har vært, og for å understreke dette forholdet ytterligere har vi valgt pulttak, med en relativt lav helningsgrad. Det er meningen at takvinkelen skal ligge på 6-7 grader og at helningen skal vende vekk fra adkomstveien. Det gjør at nedbør på taket ledes mot terrenget der det ikke er behov for brøyting av snø. Ser man på inn- og uthusene i en komposisjon vil man få et motiv som minner om saltaket, hvilket i våre øyne gir en klar referanse til kulturarven. En annen mulighet er å vende pulttakene i uthusene mot hverandre og skape en tilsvarende saltakskomposisjon mot adkomstveien i vest.

ORNAMENTIKK / UTSMYKKING

Telemark er kjent for sine fantastiske treskjæringer og malte møbler så vel som helmalte finstuer. Dette er tradisjoner som sammen med bunadskulturen og folkemusikken er helt sentrale i en videreføring av kulturarven. Noen av de flotteste og mest forseggjorte utskjæringer finner vi på loftene, men også hovedhusene har ofte utskjæringer gjerne i forbindelse med svalen. Innvendige vegg- og takmalerier finner vi som regel i hovedhusets finstue - dersom gården er av en viss størrelse. Denne brukskunsttradisjonen ønsker vi å ta videre inn i skisseprosjektet - og da inn en noe modernisert og fortolket form.

Ornamentikk

*Bilde fra
Gardsjordstunet i
Rauland*

Det er viktig å minne om at den stilen som i dag representerer en tradisjon i sin tid stadig endret seg og hentet inspirasjon fra ulike teknikker og kulturer. Det ble bl.a. hentet inspirasjon fra barokkens Europa. I en reformulering og viderefortolkning av tradisjonen vil ornamentikken kunne ta nye former og gjøre bruk av både gamle og nye teknikker. Her ønsker vi også en dialog med lokale ressurser innen brukskunst bl.a. akademiet på Rauland.

BÆREKRAFT

Selv om begrepet bærekraft og energieffektiv prosjektering er relativt nye begreper, sett i et historisk perspektiv, er det først og fremst dette som har formet byggetradisjonen og skapt alle de dialektene som til sammen utgjør den norske bygningsarven. Viktige premisser for en vellykket utvikling av byggetradisjonen har vært forståelse for klima, tilgjengelige materialer/ resurser, topografi osv.

Vi velger å se bærekraft i et holistisk perspektiv, d.v.s. at vi fører diskusjonen gjennom hele prosessen fra skisseprosjekt, gjennom produksjonsfasen og byggeperioden - frem til brukeren av bygget. Energiregnskap bør ikke begrenses til kun å gjelde varmetap og kwh pr m². Målet må i første omgang være å senke det totale energiforbruket og miljøbelastning fra produksjonsfase og videre inn i bruksperioden.

Viktige elementer for å kunne diskutere bærekraft:

- arealeffektivitet
- resirkulering av materialer
- materialvalg
- minske miljøbelastningen i produksjonsfasen, (lokale materialer og produksjon reduserer behovet miljøbelastningen i drift og bruk av bygget)
- tekniske anlegg, evt. hybridløsninger for transport.
- minske
- orientering/ tomtedisposisjon
- passiv oppvarming og alternativ oppvarming
- minimere terrenginngrep
- prefabrikking

UNIVERSELL UTFORMING

Pilotboligene er prosjektert frem med tanke på god tilgjengelighet og lesbarhet for alle, uansett funksjonsevne. Alle rom har gode dagslysforhold og tilgjengelighet for rullestol. Trapp mellom 1. og 2. etasje er en bred rettløpstrapp og egner seg derfor godt for en trappeheis. Velger man å bygge uthusene i 2 etasjer er det lagt til rette for at man kan nå den øverste etasjen via en bro fra innhuset. Selv om boligen er dimensjonert for rullestolbrukere er den likevel ganske kompakt. God arealutnyttelse bidrar til ergonomiske løsninger og bedre funksjonalitet for de brukergrupper med lavere funksjonsevne.

10.12.08

Rintala Eggertsson Arkitekter og
Arkitekt Sverre Sundresen

